

Knihovna FF UK: první díl seriálu o fakultních knihovnách

Knihovna Filozofické fakulty UK

Knihovny FF UK, díl 1.

Knihovna Filozofické fakulty UK, základní pracoviště fakulty pro poskytování informačních a knihovnických služeb studentům, akademikům i veřejnosti, je ve skutečnosti sítí knihoven, které mají společné metodické centrum Středisko vědeckých informací a sídlí v různých budovách fakulty. Vedoucím pracovníkem je ředitelka Knihovny FF UK, která úzce spolupracuje s proděkanem pro informační zdroje.

Cyklus článků Knihovny FF UK postupně představí jednotlivé fakultní knihovny a přiblíží jejich pestrou historii i současnost včetně knižních fondů a poskytovaných služeb. V prvním díle se podrobněji seznámíme s Knihovnou FF UK od jejího založení až po současnost a s projekty, na nichž se knihovna podílí.

Historie Knihovny Filozofické fakulty UK

Historie Knihovny FF UK začíná nedlouho po založení samotné Univerzity Karlovy. V roce 1366 založil Karel IV. Karlovu kolej, která měla sloužit studentům svobodných umění. Při ní vznikla i první knihovna filozofické fakulty, a to z daru 35 rukopisů osobně věnovaných Karlem IV. Knihovny vznikaly při univerzitních kolejích, aby měli učitelé a studenti studijní

materiály v blízkosti svého pobytu. Význam knihovny vzrostl, když pro ni v roce 1370 Karel IV. zakoupil za 100 hřiven stříbra dalších 114 knih z pozůstalosti děkana vyšehradské kapituly Viléma z Lestkova. Fond knihovny se nadále rozrůstal a na konci 15. století patřila knihovna Karlovy koleje s 4500 dokumenty k největším univerzitním knihovnám v Evropě.

V roce 1622 předal Ferdinand II. univerzitu do správy jezuitům, kteří všechny kolejní knihovny přemístili do Klementina, kde z nich vedle vlastní jezuitské knihovny (*Bibliotheca maior*) vznikla samostatná tzv. Menší knihovna (*Bibliotheca minor*). Již roku 1638 byla jezuitům odňata právnícká a lékařská fakulta a byla založena nová centrální univerzitní knihovna v Karolinu. Knihovny filozofické a teologické fakulty ovšem nadále zůstaly v Klementinu. Brzy po zrušení jezuitského řádu vznikla roku 1777 v Klementinu c. k. Univerzitní knihovna v Praze, která sloučila a zpřístupnila veřejnosti jak klementinské knižní fondy, tak karolinskou univerzitní knihovnu. Tím vznikla jediná veřejná univerzitní knihovna, která se nadále rozrůstala. Učitelům a studentům univerzity sloužila i po rozdělení pražské univerzity na českou a německou v roce 1882. V roce 1918 převzala knihovnu do své správy Československá republika a v roce 1935 došlo k jejímu přejmenování na Národní a univerzitní knihovnu.

Sloučením knihoven v jedinou univerzitní knihovnu na ni ovšem jednotlivé fakulty ztratily přímý vliv, a tak koncem 19. století začínají na filozofické fakultě postupně vznikat specializované knihovny. Fungovaly při nově zakládaných seminářích a ústavech a sloužily nejprve jen pedagogům jako příruční knihovny. Tvořily je zpočátku hlavně dary, s jejich postupným růstem je ale mohli využívat i studenti. Jako první byla roku 1880 založena knihovna semináře pro slovanskou filologii a následně knihovna historického semináře (1882). Obě se brzy staly největšími a nejvýznamnějšími knihovnami fakulty. Následovaly knihovna sociologického semináře (1882), knihovna semináře pro klasickou filologii (1885), knihovna

románského semináře (1902), knihovna filozofického semináře (1905), knihovna semináře klasické archeologie (1905), knihovna ústavu pro dějiny umění (1905), knihovna anglického semináře (1912) a další. V roce 1929 se tyto knihovny přestěhovaly do novostavby hlavní budovy fakulty na tehdejším Smetanově náměstí (později Krasnoarmějců, dnes náměstí Jana Palacha).

Budova filozofické fakulty po dostavbě v roce 1929

Zdroj: PETRÁŇ, Josef. Nástin dějin filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze: (do roku 1948). 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1983, 406 s.

Po 2. světové válce dochází k rozšiřování studijních oborů, nárůstu počtu studentů a v souvislosti s tím také k rozvoji knihoven, zvětšují se jejich fondy a budují nové. V 50. letech vznikla z podnětu ministerstva školství knihovní střediska na těch vysokých školách nebo fakultách, které neměly ústřední knihovny, ale kde fungovaly samostatné seminární knihovny. Knihovní střediska vznikla i na obou tehdejších částech filozofické fakulty (v 50. letech byla dočasně rozdělena na filozoficko-historickou a filologickou) a měla za úkol vytvořit jednotně organizovaný celek dílčích knihoven a koordinovat jejich činnost.

V roce 1970 dosáhl knižní fond fakulty už 680 746 knižních jednotek a celkově tehdy existovalo 44 knihoven kateder a ústavů s cca 60 zaměstnanci. V roce 1973 byly fakultní knihovny donuceny vyplnit příkaz ministerstva školství k vyřazení politicky nevyhovující literatury a z fondu muselo být vyřazeno 1734 titulů. Vyřazené dokumenty sice v knihovnách směly zůstat, ale odděleně, v uzavřených skříních, a jejich studium musel písemně povolovat vedoucí katedry nebo ústavu.

V 70. a 80. letech se fakultním knihovnám snižují dotace, značně se omezuje nákup a dovoz zahraniční literatury, důsledkem čehož je i snižování počtu zaměstnanců, počtu knihoven a ztráta jejich prestiže. Ke zlepšení konečně dochází po roce 1989 s obnovením zahraničních styků a přílivem zahraničních knižních darů, opět vznikají nové knihovny a Středisko vědeckých informací (nástupce knihovního střediska) zahajuje automatizaci knihovnických činností.

Současnost Knihovny Filozofické fakulty UK

V současnosti je Knihovna FF UK tvořena Střediskem vědeckých informací a sítí knihoven dvojího typu: oborovými knihovnami, které poskytují standardní knihovní služby všem čtenářům, a příručními knihovnami, které jsou určeny pouze akademikům (viz Schéma knihoven na FF UK). Přesné požadavky na fungování obou typů knihoven stanovila Knihovní komise, poradní orgán děkanky FF UK. Knihovna FF UK je zároveň součástí sítě knihoven Univerzity Karlovy v Praze, v jejímž čele stojí Ústřední knihovna UK, která je administrativním pracovištěm koordinujícím jednotlivé knihovny a zajišťujícím společné nákupy EIZ, správu systému OBD pro sběr publikační činnosti apod.

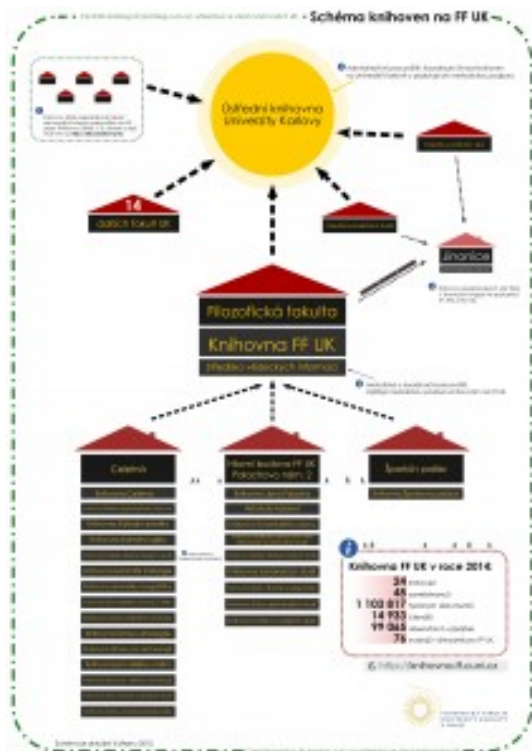

Schéma knihoven na FF UK

Oborové knihovny jsou tvořeny fondem pro jedinou katedru, např. Knihovna Katedry estetiky, nebo slučují fond více kateder podobného zaměření, např. Knihovna anglistiky a amerikanistiky (která je primárně určena uživatelům z Ústavu anglofonních literatur a kultur a Ústavu anglického jazyka a didaktiky) nebo Knihovna Historického kabinetu (která slučuje fond primárně určený uživatelům Ústavu světových dějin, Ústavu českých dějin a Ústavu hospodářských a sociálních dějin). Oborové knihovny poskytují absenční výpůjčky; v případě, že je jejich fond pouze prezenční, musí poskytovat adekvátní počet studijních míst, dále mají předepsaný minimální počet otevíracích hodin, služby musí zajišťovat knihovník, který zajišťuje akvizici, probírky fondu, revize atd. Pokud knihovna nemůže z jakéhokoliv důvodu zajistit předepsané požadavky pro oborovou knihovnu nebo ani nemá tyto ambice, stává se příruční knihovnou, která má jiná pravidla fungování (neposkytuje například výpůjční služby), spadá přímo pod správu SVI a má výrazně omezenou velikost fondu, aby fond nebyl blokován ostatním uživatelům.

Oborových knihoven je v síti Knihovny FF UK 23, zcela

specifickou je dvacátá čtvrtá: Knihovna Jana Palacha. Tato nejvýraznější knihovna vznikla v roce 2010 a je na jednu stranu běžnou oborovou knihovnou více kateder (převážně sídlících v hlavní budově fakulty), a zároveň centrální knihovnou základní studijní literatury pro studenty bakalářského studia bez ohledu na sídlo katedry či ústavu. Fakticky to znamená, že její fond je určen bakalářským studentům z jakéhokoliv ústavu či katedry FF UK a jen některým magisterským/doktorským studentům a akademikům vybraných základních součástí, což se jasně odráží v distribuci finančních prostředků na akvizici, a tím i složení fondu. Díky své velikosti, modernosti a umístění je Knihovna Jana Palacha zároveň jakýmsi komunitním centrem Knihovny FF UK.

Zaměstnanci Střediska vědeckých informací spravují pro všechny knihovny rozpočet (samotnou akvizici, tedy nákup tištěné literatury, zajišťují přímo oborové knihovny), nákup časopisů a elektronických informačních zdrojů, zajišťují meziknihovní a mezinárodní meziknihovní výpůjční službu, starají se o depozitáře knihovny (na koleji Větrník, v hotelu Krystal a v Jenštejně). Dále zajišťují evidenci nakoupené literatury a její zpracování, tedy katalogizaci. Nově nakoupené dokumenty jsou přístupné ve společném Centrálním katalogu Univerzity Karlovy v Praze (ckis.cuni.cz).

SVI dále zajišťuje metodickou podporu a vedení jednotlivým knihovnám, dohlíží na plnění zákonných norem, zajišťuje školení práce s elektronickými informačními zdroji jak pro studenty, tak pro zaměstnance, zajišťuje sběr publikační činnosti a její odesílání do Rejstříku informací o výsledcích či Registru uměleckých výstupů.

Fond Knihovny FF UK čítá 1,1 milionu knihovních jednotek, každý rok je do fondu nakoupeno kolem 25 tisíc nových knih, zhruba stejný počet knih je z fondu zároveň vyřazen. Knihovna předplácí přes 400 tištěných časopisů. Elektronicky dostupný fond knihovny je tvořen více než 212 tisíci elektronických knih, 97 tisíci elektronických časopisů (z toho 47 tisíc

titulů je volně přístupných v režimu Open Access) a 76 databázemi (z toho 49 plnotextovými).

Všechny oborové knihovny FF UK jsou přístupné čtenářům bez registrace, některé služby však mohou využívat pouze čtenáři registrovaní (studenti a zaměstnanci automaticky po podepsání přihlášky), kterých je téměř 15 tisíc. Čtenářům je takto každý rok poskytnuto téměř 100 tisíc absenčních výpůjček. Služby všech knihoven zajišťuje celkem 45 zaměstnanců, většinou vysokoškolsky vzdělaných knihovníků nebo odborníků v oblasti dané oborové knihovny.

Zajímavé projekty knihovny

Knihovna FF UK je členem čtyř konsorcií pro nákup EIZ (program výzkumu a vývoje a inovací „Informace – základ výzkumu“ MŠMT ČR), díky čemuž mají uživatelé knihovny až do roku 2018 zajištěn přístup do čtrnácti databází s velkou finanční úsporou.

Knihovna pravidelně žádá o grantové prostředky na restaurování starých tisků. Každý rok je takto zrestaurováno několik ojedinělých dokumentů. Grantové finanční prostředky umožnily např. v roce 2013 zrestaurovat dvě knihy z Knihovny Ústavu pro dějiny umění, a to *Vite de pittori, scultori et architetti moderni* z roku 1730 a *Italiaenische, Dalmatische, Griechische und Orientalische Reise-Beschreibung* z roku 1690. V roce 2014 pak tři knihy ze Slovanského semináře: *Postyllu J. Scherera* z roku 1704, *Kazatele domovnij tj. Naučení potřebných* z roku 1785 a *Herbář aneb Bylinář* od P. A. Mattioliho z roku 1596.

V polovině února 2014 se Knihovna FF UK připojila k projektu s názvem Ptejte se knihovny. Cílem služby je poskytnout široké veřejnosti odpovědi na stručné konkrétní dotazy v podobě faktografických či bibliografických informací. Organizátorem služby v České republice je již 10 let Národní knihovna České republiky. Knihovna FF UK je jednou z mála univerzitních knihoven v ČR zapojených do projektu a garantuje odpovědi na

dotazy z humanitních oborů, které nejsou vždy dostatečně informačně zabezpečené ve fondech jiných knihoven. Mezi tyto disciplíny patří filozofie a náboženství, historie, etnografie a oblast filologie (bohemistika, slavistika, anglistika, germanistika, romanistika atd.) včetně orientálních jazyků a fonetiky. V meziroční statistice zodpovězených dotazů se Knihovna FF UK drží na čtvrtém místě, a patří tak mezi nejdotažovanější knihovny hned za Národní knihovnou České republiky, Moravskou zemskou knihovnou v Brně a Městskou knihovnou v Praze. Do konce roku 2014 knihovníci zodpověděli 174 dotazů.

Fakulta zpřístupňuje nejžádanější a těžko dostupné dokumenty z vlastního fondu v digitální podobě na počítačích v Knihovně Jana Palacha, v knihovně Šporkova paláce a vybraných oborových knihovnách. V Centrálním katalogu UK se dokumenty zobrazují s popisem ePrezenčka v kolonce Exempláře. Vzhledem k ochraně autorských práv nelze dokumenty zpřístupnit vzdáleně ani jakkoliv šířit v elektronické podobě, ePrezenčka je pouze prezenční službou a pro čtení je nutné navštívit knihovnu.

V letech 2013 až 2014 proběhl v rámci Knihovny FF UK ojedinělý projekt retrokonverze bibliografických záznamů. Východiskem projektu byl fakt, že fondy Knihovny FF UK čítají 1,1 milionu jednotek, ale z toho celých 660 000 bylo zpracováno pouze v lístkových katalogích, část v databázích vytvořených nekoordinovaně, bez dodržení knihovnických standardů a uložených mimo Centrální katalog UK. Při klasickém retrospektivním zpracování knihovního fondu FF UK (katalogizace s knihou v ruce) by bývalo zpracování trvalo cca 40 let. Metoda retrokonverze přinesla výrazné zrychlení zpracování stávajícího knihovního fondu a zlepšila jeho zpřístupnění uživatelům prostřednictvím Centrálního katalogu UK.

Celkem bylo během projektu zpracováno téměř 400 tisíc naskenovaných záznamů nebo záznamů ze samostatných databází (rychlostí dosahující až 2 000 zpracovaných záznamů za den)

ojedinělých dokumentů z fondu Knihovny FF UK z oblastí germanistického semináře české univerzity, německé univerzity, archeologie včetně osobních knihoven významných českých archeologů, orientalistické literatury, klasické filologie, starověkých dějin, byzantologie, didaktiky latiny, lingvistiky, srovnávací jazykovědy, databáze knihovny fonetiky, databáze knihovny Ústavu pro klasickou archeologii, lístkového katalogu Historického semináře, Knihovny hudební vědy, Knihovny románských studií, Knihovny Ústavu pro dějiny umění, Knihovny etnologie. Pro projekt byl použit program ZRIS firmy Comdat, který byl navržen pro retrokonverzi za použití naskenovaných bibliografických záznamů a jejich stažení nebo přepis přímo do struktury formátu MARC 21.

Při současném využití moderních technologií se fond zpracovaný pouze v lístkových katalogích stal téměř mrtvým fondem, proto tento úspěšný projekt znamenal velký posun v službách poskytovaných uživatelům a zároveň Knihovnu FF UK postavil na první místo mezi českými knihovnami v oblasti retrokonverze. Většina fondu Knihovny FF UK je nyní dostupná prostřednictvím Centrálního katalogu UK, všechny oborové knihovny FF UK jsou plně automatizované, a Knihovna FF UK se tak stala plnohodnotnou moderní knihovnou s knihovním fondem přístupným přes internet i nejširší veřejnosti.

Lístkový katalog před retrokonverzí bibliografických záznamů

Rok 2015 se nese ve znamení dvou významných projektů. Prvním je skenování obsahů a obálek. Od února 2015 Knihovna FF UK skenuje obálky svých knih, které dodává do Centrálního katalogu UK, čímž zvyšuje komfort čtenáře při výběru hledané literatury. Velkým a významným projektem je spuštění projektu skenování a OCR zpracování obsahů knih, který zatím běží v testovacím režimu. Cílem projektu je obohatit bibliografické záznamy o obrázky i textovou podobu obsahů knih. Uživatel tak nově bude mít možnost vyhledat dokument i pomocí zadání např. názvu stati či kapitoly odborné knihy. Projekt by měl v průběhu roku 2015 přejít do ostrého provozu, v němž budou tímto způsobem zpracovávány všechny nově nakoupené knihy, výběrově pak i starší část fondu.

Druhým projektem roku 2015 je zapojení Knihovny FF UK do projektu Národní fonotéky, jehož cílem je evidence, ochrana a zpřístupnění zvukových dokumentů uložených v České republice. Výsledkem bude elektronická katalogizace a digitalizace bohatého fondu jedinečných hudebních nahrávek na gramofonových deskách knihovny Ústavu hudební vědy a jejich zpřístupnění

uživatelům – posluchačům.

Cyklus článků Knihovny FF UK bude dále pokračovat na webových stránkách Filozofické fakulty UK. V nejbližších pokračováních představíme Knihovnu Slovanského semináře a Knihovnu Ústavu etnologie. Těšit se můžete i na doprovodné výstavy!

PhDr. Klára Rösslerová, ředitelka Knihovny FF UK

Mgr. Jan Kamenický, vedoucí Knihovny Jana Palacha

Bc. Markéta Tůmová, studentka ÚISK FF UK

Použitá literatura:

ČUMPL, Stanislav. *Stručný vývoj knihoven filozofické fakulty Univerzity Karlovy*. [interní dokument Knihovny FF UK].

MAREK, Jindřich. *Historické fondy Národní knihovny ČR. Stručné dějiny jejich zpracování*. Knihovna [online]. 2007, roč. 18, č. 2, s. 99–118 [cit. 2015-03-03]. Dostupný z: <<http://knihovna.nkp.cz/knihovna72/marek.htm>>. ISSN 1801-3252.

PETRÁŇ, Josef. *Nástin dějin filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*. Vyd. 1. V Praze: Univerzita Karlova, 1983. 406 s.

PETRÁŇ, Josef, ed. *Památky Univerzity Karlovy*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 1999. 363 s. ISBN 80-7184-855-7.